

JAPONCA VE TÜRKÇE İŞARET SÖZCÜKLERİNİN ALGISAL KULLANIMLARI ÜZERİNE

ON THE RECOGNITIONAL USES OF JAPANESE AND TURKISH DEMONSTRATIVES

Metin BALPINAR * Öz

Bu çalışmada, Japonca ve Türkçedeki işaret sözcüklerinin algısal kullanımları (konuşucunun ve dinleyicinin özel ortak bilgisine dayalı işaret sözcüklerinin kullanımları) karşılaştırmalı olarak ilk kez ele alınmıştır. Çalışmada, algısal kullanım özelliğine sahip Japonca a- köklü işaret sözcükleriyle Türkçe şu ve o işaret sözcüklerinin dağılımsal özellikleri arasındaki benzerlik ve farklılıklara ışık tutulmuş, bu sözcüklerin işaret sözcükleri sistemi içinde nasıl karakterize edilmesi gerektiği hususuna değinilmiştir. Araştırmada genel olarak şu hususlara vurgu yapılmıştır: i) a- köklü sözcükler ad niteleyici ya da adıl olarak işlev görürken, şu ve o işaret sözcükleri sadece ad niteleyici olarak kullanılmaktadır, ii) Japonca algısal a- köklü işaret sözcükleri, konuşucu tarafından önemle belirtilmek istenen, söylem ortamına getirilmiş bir nesne, varlık, konu ya da olaya dinleyicinin dikkatini çekmek için kullanılabilir, iii) şu ve o işaret sözcüklerinin dağılımı psikolojik yakınlık-uzaklık kavramına, a- köklü sözcüklerinin algısal kullanımları zamansal uzaklık kavramına duyarlıdır, iv) şu işaret sözcüğü psikolojik yakınlığı, o işaret sözcüğü psikolojik uzaklığı kodlamaktadır, v) Türkçedeki algısal işaret sözcüklerinin dağılımını belirlemede, göndergeye ilişkin konuşucunun kişisel görüş ya da tutumunu yansıtan niteleyici ifadelerin sözcükteki varlığı kadar konuşucunun iletişimsel amacı da önemli bir role sahiptir, vi) Japonca ve Türkçedeki algısal kullanımlar durumsal kullanımın bir çeşididir.

Anahtar Kelimeler

Japonca, Türkçe, işaret sözcükleri, algısal kullanım, psikolojik uzaklık, zaman

Keywords

Japanese, Turkish, demonstratives, recognitional use, psychological distance, time

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
mbalpinar@mehmetakif.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0998-2963
Burdur/TÜRKİYE

Abstract

In this study, the recognitional uses (demonstrative uses based on a specific shared knowledge between the speaker and the hearer) of Japanese and Turkish demonstratives are comparatively examined for the first time. In the study, by shedding light on some similarities and differences between the distributional properties of a- series demonstratives in Japanese and şu and o in Turkish, it is mentioned how these demonstratives should be characterized within the system of demonstratives. In general, the following points are argued in the text: i) Turkish demonstratives şu and o are only used as noun modifiers while Japanese a- series demonstratives function as either noun modifiers or independent pronouns, ii) Japanese recognitional a- series demonstratives may be used to draw attention of the hearer to entity or subject or event which has already been introduced into the discourse and which is emphasized by the

Gönderim Tarihi: 05/01/2021

Kabul Tarihi: 12/11/2021

speaker, iii) the distribution of the demonstratives *şu* and *o* is sensitive to the concept of psychological proximity-distance, and the distribution of *a*-series demonstratives is sensitive to the concept of temporal distance, iv) the demonstrative *şu* encodes psychological proximity and *o* does psychological distance, v) in determining the distribution of the recognitional demonstratives in Turkish, the communicative purpose of the speaker also plays a major role as well as the presence of verbal bolsters denoting the speaker's personal opinion or attitude concerning the referent in the utterance, vi) the recognitional uses of Japanese and Turkish demonstratives are instance of the situational use.

GİRİŞ

Japonca, こ- 'ko-', そ- 'so-' ve あ- 'a-' köklerinden oluşan üç sıralı bir işaret sözcüğü dizgesine sahiptir (bkz. Tablo 1).

İşaret sözcüğü kökü	Gönderge türü					
	Nesne	Kişi	Yer	Yön/yer	Durum/düzey	Tutum/durum
ko-	kore/kono-	koitsu	koko	kochira	konna-	kō
so-	sore/sono-	soitsu	soko	sochira	sonna-	sō
a-	are/ano-	aitsu	asoko	achira	anna-	ā

Tablo 1'deki işaret sözcüklerinden, *kore/sore/are*, *koitsu/soitsu/aitsu*, *koko/soko/asoko* ve *kochira/sochira/achira* işaret adılı (demonstrative pronoun), *kono-/sono-/ano-* ve *konna-/sonna-/anna-* işaret sıfatı (demonstrative adjective) ve *kō/sō/ā* da işaret belirteci (demonstrative adverb) olarak işlev görmektedir. Bu sözcüklerin *durumsal kullanımlarını* (situational use) açıklamada şu iki yaklaşımın genel kabul gördüğünü söylemek mümkündür: (i) konuşucu ve gönderge arasındaki *göreceli mesafeyi* (relative distance) temel alan yaklaşım ve (ii) *kişiye* (person) göre gösterimi temel alan yaklaşım.¹ Hattori (1961) tarafından ileri sürülen (i)'deki yaklaşıma göre, *ko-* köklü sözcükler konuşucuya yakın olan göndergeyi, *so-* köklü sözcükler konuşucuya biraz uzak olan göndergeyi ve *a-* köklü sözcükler de uzak olan göndergeyi işaret etmek için kullanılmaktadır. Diğer yandan, Sakuma (1951) tarafından ileri sürülen (ii)'deki yaklaşıma göre, *ko-* köklü sözcükler konuşucuya yakın olan göndergeyi, *so-* köklü sözcükler dinleyiciye yakın olan göndergeyi ve *a-* köklü sözcükler de hem konuşucu hem de dinleyiciye uzak olan göndergeyi işaret etmek için kullanılmaktadır.

Japoncadakine benzer biçimde, Türkçede de üç işaret sözcüğü kökünden oluşan üç sıralı bir işaret sözcüğü dizgesi bulunmaktadır. Söz konusu dizge içinde, *bu/şu/o* sözcükleri bir nesne ya da kişi, *bura(sı)/şura(sı)/ora(sı)* bir yer, *bunca/şunca/onca* sıklık ya da miktar ve *böyle/şöyle/öyle* sözcükleri de durum ya da düzey belirtmek için kullanılmaktadır. Ayrıca, bu sözcüklerinden, *bu/şu/o* ve *bura(sı)/şura(sı)/ora(sı)* işaret adılı, *bu/şu/o* ve *bunca/şunca/onca* işaret sıfatı, *böyle/şöyle/öyle* hem işaret sıfatı hem de işaret belirteci olarak işlev görmektedir. Bu sözcüklerin durumsal kullanımları arasındaki farklılıkları açıklamada, yukarıda (i)'de belirtilen göreceli mesafeyi temel alan yaklaşımın belirleyici olduğunu ileri süren çalışmalar mevcuttur (Jansky, 1943; Peters, 1947; Ergin, 1958; Lewis, 1967; Iinuma, 1995; Banguoğlu, 2004). Bununla birlikte, yakın zamanda yapılmış olan bazı çalışmalar, durumsal kullanımda göreceli

¹ Himmelmann (1996, s. 219), *durumsal kullanım*, 'reference to an entity present in the utterance situation' (sözce ortamında bulunan bir varlığa gönderim) olarak tanımlamaktadır. Himmelmann ayrıca, bu kullanımın, bir *gösterimsel merkez* (deictic center) içerdiğini ve bir göndergeyi ilk kez söylem ortamına getirme işlevine sahip olduğunu belirtmektedir.

mesafeden ziyade sosyal ve etkileşimli etmenlerle (Özyürek, 1998) anlambilimsel etmenlerin (Balpınar, 2014; 2019b) işlevsel olduğunu göstermektedir.

İşaret sözcüklerinin yukarıda belirtilen durumsal kullanımları, konuşma ortamında bulunan (gözle görülebilen) bir göndergeyi söylem ortamına getirme işlevine sahiptir (bkz. Himmelmann, 1996; Balpınar, 2012b). Bununla birlikte, işaret sözcükleri, konuşma ortamında bulunmayan bir göndergeyi söylem ortamına aktarmak için de kullanılabilir. Aşağıdaki örneğe bir göz atalım.²

(1) (Orkestra şefi olan konuşucu A, yönetimini yapacağı eseri yazan besteciyi bir an için aklından geçirerek yanındaki orkestra elemanı B'ye)

A: あの 作曲家 は、批評家 に 大きな 力
 Ano sakkyokuka wa hihyōka ni ōkina chikara
 İS besteci KP eleştirmen YÖN büyük etki/güç
 を 持っておる。 ところが、私 と は すこぶる
 o motteoru. Tokoroga, watashi to wa sukoburu
 BEL sahip olmak-ŞİMZ Ancak, ben ile KP çok
 仲 が 悪い。
 naka ga warui.
 ara ÖP kötü

'Şu besteci, eleştirmenler üzerinde büyük bir etkiye sahip. Ancak, benimle arası çok kötü.'

B: どうして です か。

Dōshite desu ka?

Neden KOŞ SORU

'Neden?' (Akagawa, 1986, s. 45).

Örnek (1)'de, söz konusu *besteciye* ait bilgi, uzak mesafeyi kodlayan işaret sözcüğünün (*ano-*) kullanımıyla birlikte ilk kez söylem ortamına getirilmek istenmektedir. Bu tarz işaret sözcüğü kullanımının durumsal kullanımdan tek farkı, işaret edilmek istenen varlığın konuşma ortamında bulunmamakla birlikte hem konuşucu hem de dinleyici tarafından iyi bilinen bir varlık olmasıdır. Himmelmann (1996, s. 230), konuşucu ve dinleyici arasındaki *özel ortak bilgiye* (specific, shared knowledge) dayalı bu tarz işaret sözcüğü kullanımlarını *algısal kullanım* (recognitional use) olarak adlandırmakta ve bu tarz kullanımları durumsal kullanımdan farklı bir kullanım biçimi olarak ayrıca ele almaktadır.³

² Bu çalışmada geçen Japonca tümcelerdeki durum bağlamları, transkripsiyonlar, *açıklamalar* (gloss) ve Türkçe çeviriler yazar tarafından metne eklenmiştir.

³ Himmelmann (1996, s. 233), ortak geçmiş deneyimler yoluyla edinilen ve iletişime katılan kişiler tarafından paylaşılan bilgiye *özel ortak bilgi* (specific shared knowledge/specific 'personalized' kind of shared knowledge) adını vermekte ve bu kavramı, bir dilsel topluluğa mensup kişilerin sahip olduğu (herhangi özel etkileşimsel bir geçmiş içermeyen) *genel ortak bilgi* (generalized shared knowledge) kavramından ayırmaktadır. *Ortak bilgi* kavramıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Clark ve Marshall (1981) ve Himmelmann (1996).

Alan yazında, Japonca ya da Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanım özelliklerini konu alan spesifik herhangi bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, Sakata (1971), Kuno (1973), Horiguchi (1978) ve Kinsui (1999)'da Japonca işaret sözcüklerinin, Kinsui, Okazaki ve Jo (2002)'de Japonca-Korece işaret sözcüklerinin ve Balpınar (2010, 2014, 2019a)'da da Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanımları hakkında dikkate değer tespitlere yer verilmektedir.

Sakata (1971), konuşucunun, zamansal olarak kendinden uzak olduğunu düşündüğü, zihninde var olan nesne ya da varlıkları (dinleyiciye gösterme amacı gütmeksizin) işaret ederken *a-* köklü sözcükleri kullandığını rapor etmektedir. Japoncadaki *artgönderimsel kullanımları* (anaphoric use) incelediği çalışmasında Kuno (1973) de, Sakata gibi algısal kullanım kavramına açıkça değinmemekle birlikte, Japonca *a-* köklü sözcüklerin hem konuşucunun hem de dinleyicinin ortak geçmiş deneyimlerini temel alan ve her ikisinin de iyi bildiği (mekân ya da zamanda uzak olan) bir göndergeyi işaret ettiğini belirtmektedir.^{4, 5} Horiguchi (1978), Sakata (1971) ve Kuno (1973)'kinden farklı bir yaklaşımla, Japonca işaret sözcüklerinin algısal kullanımlarını *gösterimsel* (deictic) ya da *artgönderimsel kullanımlardan* ayrı bir kullanım biçimi olarak tanımlamakta ve analiz etmektedir.⁶ Horiguchi (1978), bir monolog içinde konuşucunun zihninde var olan nesne ya da olayları gösteren kullanım olarak tanımladığı *düşünsel kullanımda* (觀念対象指示用法 'kannen taishō shiji yōhō'), konuşucunun kendine yakın olduğunu düşündüğü göndergeyi kuvvetlice işaret etmek için *ko-*, konuşucunun kendine (zamansal, mekânsal ve psikolojik olarak) uzak olduğunu düşündüğü göndergeyi kuvvetlice işaret etmek için *a-* ve konuşucunun kendisiyle pek ilgili olmadığını düşündüğü bir göndergeyi tarafsız (neutral) bir biçimde göstermek için de *so-* köklü sözcükleri kullandığını rapor etmektedir. Horiguchi, Japonca işaret sözcüklerinin düşünsel kullanımlarını çoğunlukla monologlarla sınırlandırmış olmasına karşın, bu tarz kullanımların diyaloglar içinde de görüldüğünü ve böyle bir durumda *a-* köklü sözcüklerin kullanıldığını ifade etmektedir. Tanaka (1981), algısal kullanımı gösterimsel kullanımın bir çeşidi olarak ele almakta ve *a-* köklü işaret sözcüklerinin, konuşucunun zihninde, geçmişte kalmış somut bir durum içindeki belirli bir nesneyi işaret etmek için kullanıldıklarını ileri sürmektedir. Kinsui (1999) ve Kinsui vd. (2002), *a-* köklü sözcüklerdeki *gösterimsel olmayan kullanımların* (non-deictic use) esasen, konuşucunun *anısal hafızası* (episodic memory) içindeki bir ögeyi işaret eden kullanım (記憶指示用法 'kioku shiji yōhō') olduğunu vurgulamaktadır. Kinsui (1999) ve Kinsui vd. (2002)'ye göre, *a-* köklü

⁴ *Artgönderim* (anaphora) "bir dil biriminin tümcede daha önce kullanılan bir birimle bağıntısını gösteren dilbilgisi ilişkisi"dir (İmer vd., 2011, s. 33). Bu bağlamda, artgönderimsel kullanımı, artgönderim işlevini temel alan işaret sözcüğü kullanımı olarak tanımlamak mümkündür.

⁵ Benzer bir görüşe Avdan (2014)'de de yer verilmektedir. Avdan (2014, s. 88), Japonca *a-* köklü işaret sözcüklerinin, konuşmaya katılan kişiler arasındaki ortak bilgi alanını ve bu kişiler arasındaki ortak tecrübeleri belirtmek için kullanıldığını rapor etmektedir.

⁶ Gösterimsel kullanım, kısaca, *gösterimi* (deixis) esas alan işaret sözcüğü kullanımı olarak tanımlanabilir. Gösterim kavramı ise "bir sözcük ya da sözceyi doğrudan bir yer, zaman ve kişiyle ilişkilendirme; göndergesinin doğru olarak saptanabilmesi için, içinde yer aldığı sözceyi çevreleyen dildişi bağlama başvurunun gerekliliği"ne (İmer vd., 2011, s. 143) işaret etmektedir.

sözcüklerle işaretlenmek istenen nesne ya da varlıkların, konuşucunun doğrudan deneyim yoluyla edindiği anılarla ilişkili olması gerekmektedir. Ayrıca, Kinsui vd. (2002)'nin, Japonca-Korece-Türkçedeki işaret sözcüklerinin çeşitli kullanımlarını karşılaştırmalı olarak ele aldıkları çalışmada, Türkçeyle ilgili olarak, sadece *şu* işaret sözcüğünün gösterimsel kullanımları üzerinde durulmakta ve bu sözcüğün esasen artgönderimsel kullanıma sahip olmayan, göndergeyi ilk kez söylem ortamına getiren bir *belirtici* (marker) olduğu ileri sürülmektedir.⁷

Balpınar (2010), göndergenin gözle görülebildiği ve görülemediği durumlardaki *şu* işaret sözcüğünün çeşitli kullanımlarını incelediği çalışmasında, dinleyicinin henüz farkına varmadığı ancak durum bağlamında ya da anısal bellekte dinleyici tarafından belirlenmesi ve paylaşımı mümkün olan bir varlığı işaret etmek için *şu* sözcüğünün kullanıldığını göstermekte ve böylelikle, üzerinde pek durulmamış olan ve istisna olarak kabul edilen *şu* sözcüğü kullanımlarına birleştirici bir açıklama getirmeye çalışmaktadır. Balpınar (2010) ayrıca, a) Hayashi (2008)'in, gösterimsel kullanımda *şu*'nun zamansal yakınlık özelliği gösteren bir işaret sözcüğü olduğu görüşünü bir adım ileri götürerek, bu sözcüğün psikolojik yakınlığı da kodlayan bir işaret sözcüğü olduğunu ileri sürmekte ve b) ayrıntılı olarak üzerinde durmamakla birlikte, *o* işaret sözcüğünün psikolojik uzaklığı kodladığını rapor etmektedir. Balpınar (2014), *metne bağlı olmayan kullanımda* (non-text dependent use) Türkçe işaret sözcüklerinin dağılımını belirlemede *konuşucunun alanı* (speaker's space) ve *dinleyicinin algısı* (recognition by the hearer) kavramlarının işlevsel olduğunu göstermekte ve *bu/şu*'nun konuşucunun alanı içindeki varlıkları, *o*'nun da konuşucunun alanı dışında kalan varlıkları işaret etmek için kullanıldığına dikkat çekmektedir. Balpınar (2014) ayrıca, gösterilmek istenen varlıkla ilişkili olarak, *şu* sözcüğüyle dinleyiciye sezdirilmek istenen psikolojik yakınlık duygusunu, (konuşucunun alanı kavramını karakterize eden) söz konusu varlığı doğrudan işaret etme davranışının (gesture) doğal bir sonucu olarak görmektedir. Balpınar (2019a), işaret sözcükleri *şu* ve *o*'nun algısal kullanımlarını açıklamada da, tıpkı bu sözcüklerin metne bağlı olmayan kullanımlarında olduğu gibi, Balpınar (2014)'de ileri sürülen *konuşucunun alanı* kavramının işlevsel olduğunu göstermekte ve *şu*'nun konuşucunun alanı içinde kalan varlıkları, *o*'nun da konuşucunun alanı dışında kalan varlıkları işaret etmek için kullanıldığını ileri sürmektedir.

Yukarıdaki çalışmalarla ilgili genel olarak, a) Japonca ve Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanım özellikleri üzerinde ayrıntılı biçimde durulmadığını, b) Japoncadaki analizlerin çoğunlukla monologlarla sınırlandırıldığını ve c) Japonca ve Türkçedeki algısal kullanımların işaret sözcükleri dizgesi içinde birleştirici bir biçimde

⁷ Kinsui vd. (2002), Japonca, Korece ve Türkçedeki yakın (Japonca *ko-*, Korece *i* ve Türkçe *bu*) ve uzak mesafeyi kodlayan (Japonca *a-*, Korece *ce* ve Türkçe *o*) işaret sözcüklerinin gösterimsel kullanımlarının birbirine oldukça benzer olduğunu rapor etmektedir. Kinsui vd. (2002), algısal kullanımında Japonca ve Korece işaret sözcükleri arasında belirgin farklılıklar olduğunu (Japoncada *a-* ve Korecede *ku* kullanıldığını) belirtmekte, Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanım özellikleri hakkında ise çalışmalarında herhangi bir analize yer vermemektedir. Ayrıca, Kinsui vd., orta mesafeyi kodlayan Japoncadaki *so-* ve Korecedeki *ku*'nun belirgin bir artgönderim işlevine sahip olmasına karşın, Türkçedeki *şu*'nun böyle bir işleve sahip olmadığı hususuna vurgu yapmaktadır.

nasıl karakterize edilmesi gerektiği hususu üzerinde durulmadığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada, algısal kullanım özelliğine sahip Japonca *a-* köklü işaret sözcükleriyle Türkçe *şu* ve *o* sözcüklerinin dağılımsal özellikleri arasındaki benzerlik ve farklılıklara ışık tutmak ve *a-c'* de belirtilen hususlara çözüm getirmek amacıyla, söz konusu işaret sözcüklerinin algısal kullanımları sözdizimsel ve edimbilimsel bakış açılarından karşılaştırmalı olarak ilk kez ele alınacaktır. Analiz için gereken veriler, Japonca-Türkçe işaret sözcükleriyle ilgili çalışmalardan, roman ve tiyatro eserleri içindeki diyaloglardan alınacaktır.⁸ Ayrıca, tartışmaya açıklık getirmek ve derinleştirmek amacıyla bazı kısımlarda üretilmiş örneklere de yer verilecektir. Tartışma konusunu netleştirmek ve daha anlaşılır kılmak amacıyla, analizlerde sadece nesne, kişi ve yer bildiren işaret sözcüğü kullanımları üzerinde durulacaktır.⁹

Çalışmada, ilk olarak, Japonca-Türkçe algısal işaret sözcüklerinin hangi sözdizimsel bağlamlarda ortaya çıktığı hususu irdelenecek ve Japonca algısal *a-* köklü işaret sözcüklerinin, konuşucu tarafından önemle belirtmek istenen bir göndergeye dinleyicinin dikkatini çekme işlevine sahip olduğu hususu üzerinde durulacaktır (Bölüm 1). Ardından, Japonca-Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanımlarının psikolojik yakınlık-uzaklık ve zaman kavramlarıyla olan ilişkisine değinilecek ve Türkçe işaret sözcüklerinin dağılımını belirlemede etkili olan bazı anlambilimsel ve edimbilimsel etmenlerin varlığına dikkat çekilecektir (Bölüm 2). Son olarak, Japonca ve Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanımlarının işaret sözcükleri dizgesi içinde nasıl karakterize edilmesi gerektiği hususuna ışık tutulacaktır (Bölüm 3).

1. Japonca ve Türkçe Algısal İşaret Sözcüklerine Özgü Bazı Özellikler

Diesel (1999, s. 105), algısal kullanıma sahip işaret sözcüklerinin sadece *ad niteleyici* olarak kullanıldığını ve bu sözcüklerin kendinden önce gelen söylem ya da durum bağlamı içinde bir göndergeye sahip olmadığını rapor etmekte, bu özelliklere sahip olmaları bakımından da algısal kullanımların diğer işaret sözcüğü kullanımlarından ayrıldığını vurgulamaktadır. Aşağıdaki Japonca diyalog da Diesel (1999)'un bu görüşlerini destekler niteliktedir.

(2) A: 君 あの件 は 片付いた かい。
Kimi ano ken wa katazuita kai

⁸ Bu çalışmada, dinleyicinin konuşma ortamındaki varlığı dikkate alınarak konuşucu tarafından oluşturulan bir mesajın tek taraflı olarak söylem ortamına aktarılması olayı da *diyalog* sözcüğü kapsamında içinde değerlendirilecektir.

⁹ Japonca günlük diyaloglarda, Tablo 1'deki yön/yer bildiren sözcüklerin (*kochira*, *sochira* ve *achira*) kişi (person) belirten kullanımlarına da rastlamak mümkündür. Ancak, bu tarz ifadelerin, sadece sınırlı bir durumda (Bir kişiyi başka bir kişiye kibarca takdim ederken; örn. *kochira wa Tanaka-san desu* 'bu kişi, bay/bayan Tanaka'dır') ya da sınırlı bir dilsel bağlamda (*kochira-koso* 'aynı şekilde/bilmukabele' veya *sochira-sama* '2. tekil kişiyi ya da 2. tekil kişinin yakınında bulunan bir kişiyi göstermek için kullanılan yüceltme sözcüğü', *achira-sama* 'hem konuşucu hem de dinleyiciye göre uzakta bulunan bir kişiyi [3. tekil kişiyi] göstermek için kullanılan yüceltme sözcüğü' gibi ifadelerle birlikte) ortaya çıktıkları ve yön/yer bildiren temel anlamlarını kaybetmiş oldukları görülmektedir. Bu çalışmada tartışma, temel anlamını kaybetmemiş (yani bir çeşit *sözlükselleşmeye* uğramamış) ve kullanımı, kalıplaşmış tek bir durumla sınırlı olmayan işaret sözcüğü formları üzerinden yürütülecektir. Bu nedenle, Japonca kişi belirtmek için kullanılan *kochira*, *sochira* ve *achira* sözcüklerine bu çalışmada yer verilmeyecektir.

Sen İS konu/iş KP halletmek-GEÇZ SORU

'(Sen) {şu/o} işi hallettin mi?'

B: はい、片付けました。

Hai, katazukimashita.

Evet halletmek-GEÇZ

'Evet, hallettim.' (Horiguchi, 1978, s. 34).

(2)'de, konuşucu A, konuşucu B ile aralarında geçen eski bir konuyu (yani, konuşucu B'nin de hatırladığını düşündüğü eski bir konuyu) söylem ortamına getirmek için niteleyici işleve sahip *a-* köklü işaret sözcüğünü (*ano-*) kullanmaktadır. Başka bir deyişle, örnek (2)'de, *ano-ken* ifadesiyle birlikte sözkonusu konu ya da işten konuşma ortamında ilk kez bahsedilmektedir. Benzer biçimde, (3) ve (4)'teki örneklerde de yeni bir gönderge söylem ortamına getirilmek istenmektedir.

(3) (Konuşucu A, konuşucu B'ye her sabah sokak kapısı önüne bırakılan gazeteyi hatırlatır)

A: あれ を 持って 来て くれ。

Are o motte kite kure.

İS BEL alıp gelip vermek-EM

'{*şunu/*onu} alıp getirsene.'

B: はい、承知 しました。

Hai, shōchi shimashita.

Evet anlama yapmak-GEÇZ

'Evet/tamam, anladım.' (Horiguchi, 1978, s. 34)

(4) (Konuşucu, dinleyiciyle eğlenmek için her zaman gittikleri mekânı hatırlar)

A: おい、あそこ に 行こう。

Oi asoko ni ikō.

Hey İS YÖN gitmek-istek

'Hey, {*şuraya/*oraya} gidelim.'

B: うん、行こう ね。

Un, ikō ne.

Evet, gitmek-istek SP'

'Evet, gidelim.'

Ancak, (3)-(4)'teki ifadelerde, (2)'dekinden farklı olarak, göndergeyi işaretlemek için bir işaret adılı (3'te *are*, 4'te *asoko*) kullanıldığı kolayca görülmektedir. İşaret sözcüğü kullanımına ilişkin şartların edimbilimsel olarak zorlandığı izlenimi vermelerine karşın, (3) ve (4)'tekine benzer kullanımlara günlük Japonca diyaloglarda sıkça rastlanmaktadır (Horiguchi, 1978). Peki, Japoncada olduğu gibi Türkçede de konuşucunun ve dinleyicinin iyi bildiği ve konuşma ortamında bulunmayan bir göndergeyi ilk kez söylem ortamına getirmek için işaret adılı kullanmak mümkün müdür? Aşağıdaki örneklere bir göz atalım.

(3') A: {*şunu/*onu} alıp getirsene!

B: Tamam, anladım.

(4') Hey, {*şuraya/*oraya} gidelim!

(3')-(4)'teki tümceler, (3)-(4)'teki Japonca tümcelerın Türkçe anlam karşılıklarıdır ve aynı durum bağlamında kullanılmışlardır. Bu örneklerde konuşucunun, dinleyicinin de bildiğini düşündüğü bir göndergeyi (3' için *gazete* ve 4' için *mekân*) şuya da *o-* köklü bir adıl kullanarak işaretleyemediği görülmektedir. Buna karşın, örnek (3'') ve (4'')'te, söz konusu göndergelerin niteleyici işleve sahip gösterim sözcükleriyle işaretlenebildiği görülmektedir.

(3'') A: {şu/*o} gazeteyi alıp getirsene!

B: Tamam, anladım.

(4'') Hey, {şu/*o} mekâna gidelim!

Yukarıdaki tespitlere ek olarak, araştırma için toplanan veriler içinde Türkçe algısal işaret adılının kullanıldığı bir örneğe rastlanmamış olması bize, Japoncanın aksine Türkçede, işaret adıllarının algısal kullanım özelliğine sahip olmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, Japonca algısal işaret sözcükleri ad niteleyici ya da adıl olarak kullanılırken, Türkçe algısal işaret sözcükleri sadece ad niteleyici olarak kullanılmaktadır.

Japonca ve Türkçe algısal işaret sözcükleri arasındaki bir diğer belirgin benzerlik ve farklılık da göndergenin dinleyici tarafından tanımlanması aşamasında gerekli olan yardımcı sözcüklerin kullanımında ortaya çıkmaktadır. Hayashi (2014, s. 213-214) ve Balpınar (2019a, s. 33), (4''')'deki gibi bir işaret sözcüğü kullanımında, dinleyicinin göndergeye serbest erişimine yardımcı olmak amacıyla konuşucunun bazen söz konusu göndergeyi belirleyen ya da sınırlandıran ifadelere başvurduğunu rapor etmektedir.

(4''') Hey, {şu/*o} bizim mekâna gidelim.

Örnek (4''')'de konuşucu, altı çizili sözcüğü kullanarak, dinleyicinin söz konusu göndergeyi (her zaman gittikleri mekânı) diğer mümkün göndergeler (konuşucunun ve dinleyicinin gitmiş olduğu diğer mekânlar) arasından ayırt etmesine yardımcı olmaktadır. Benzer bir durum, algısal kullanımda Japonca işaret sözcükleri için de geçerlidir.

(5) あの肉の美味しい料理をもう一度食べたい。

Ano niku no oishī ryōri o mō ichido tabetai.

İS et TAM lezzetli yemek BEL daha bir kez yemek-istemek

'{şu/*o} eti lezzetli yemekten bir kez daha yemek isterim.'

(5)'de konuşucu, daha önce bir restoranda dinleyiciyle birlikte yediği ve ikisinin de çok beğendiği bir yemeği aklından geçirir. Bu örnekte de konuşucunun, (4''')'dekine benzer bir biçimde, aniden hatırladığı göndergeyi (*ryōri* 'yemek') dinleyicinin de hatırlamasına yardımcı olmak amacıyla niteleyici bir ifadeye (*niku no oishī* 'eti lezzetli (olan)') başvurduğu görülmektedir.

Ancak, algısal kullanıma konu olan göndergeyi belirleyen/sınırlandıran ifadeler her zaman işaret sözcüğünü de içeren bir ad öbeği içinde verilmeyebilir. Örneğin, Japoncada, söz konusu belirleyici/sınırlandırıcı ifadeler söylem içinde işaret sözcüğünden önce gelen bir tümce içinde de verilebilmektedir.

(6) (Konuşucu, arkadaşıyla birlikte birkaç gün önce Kintetsu isimli ünlü Japon beyzbol oyuncusunun maçını izlemiş ve ikisi de bu maçı seyretmekten büyük bir heyecan duymuş ve keyif almıştır)

この前、近鉄の試合を見た だろ。

Kono mae, Kintetsu no shiai o mita daro

Geçenlerde Kintetsu TAM maç BEL seyretmek-GEÇZ KİP

'Geçenlerde, Kintetsu'nun maçını seyretmiştik ya.'

あの試合はよかった よな。

Ano shiai wa yokatta yona.

İS maç KP iyi-GEÇZ SP

'{*şu/o} maç güzeldi, değil mi?' (Iori, 1995, s. 620).

Örnek (6)'da, *ano-* sözcüğüyle işaret edilen söz konusu *shiai* 'maç'a ilişkin açıklayıcı bilgiye ilk tümce içinde yer verildiği görülmektedir. Bu durum, ilk bakışta, *ano shiai* 'o maç' ifadesinin anlamının söylem içindeki *Kintetsu no shiai* ifadesine göre belirlendiği şeklinde yorumlanabilir. Başka bir deyişle, (6)'daki işaret sözcüğü kullanımı, ilk bakışta artgönderimsel kullanımın bir örneğiymiş gibi düşünülebilir.¹⁰ Ancak, *a-* köklü sözcüklerin artgönderimsel kullanıma sahip olmadığını ve sadece gösterimsel kullanım özellikleri taşıdığını bilmekteyiz (bkz. Tanaka, 1981; Kinsui, 1999; Kinsui vd., 2002; Tsutsumi, 2002; Hasegawa, 2012). Ayrıca, algısal işaret sözcüklerinin *söylemde yeni* (discourse-new) ama (konuşucunun bakış açısından) *dinleyici için eski* (hearer-old) olan bilgiyi kodladığını (Diesel, 1999, s. 106) ve bu işlevi Japoncada *a-* köklü işaret sözcüklerinin yerine getirdiğini de bilmekteyiz (bkz. örnek 1-5).¹¹ Bu iki tespit, doğal olarak, (6)'daki işaret sözcüğü kullanımıyla ilgili olarak akla şu soruyu getirmektedir:

¹⁰ Nitekim Avdan (2014)'te, (6)'dakine benzer *a-* köklü işaret sözcüğü kullanımlarını, *iç bağlam* (linguistic context) temelli işaret sözcüğü kullanımının (文脈指示用法 'bunmyaku shiji yōhō') bir çeşidi olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım doğrusa, konuşucu ve dinleyici arasındaki *özel ortak bilgi* temeline dayalı (1)-(5)'teki *a-* sözcüğü kullanımlarının *iç bağlam temelli işaret sözcüğü* kullanımının dışında kaldığını söylememiz gerekecektir; zira bu örneklerde *a-*'nın kullanımıyla birlikte gönderge ilk kez söylem ortamına getirilmek istenmektedir. Ayrıca, (1)-(5)'teki işaret sözcüğü kullanımlarını, *konuşma ortamında bulunan varlıklara doğrudan işaret eden kullanım* (現場指示用法 'genba shiji yōhō') içinde değerlendirmek de pek mümkün olmayacaktır; zira bu örneklerde *a-* işaret sözcüğünün göndergesi fiziki olarak konuşma ortamı içinde bulunmamaktadır. Her iki durumda da, (Avdan (2014)'ün işaret sözcüğü sınıflandırmasında *bunmyaku shiji* ve *genba shiji* ayrımını benimsediği hususu da dikkate alındığında) (1)-(5)'tekine benzer işaret sözcüğü kullanımlarının analiz dışı kalacağı açıktır. Böyle bir durum, algısal işaret sözcüklerine ait sözdizimsel, anlam-edimbilimsel özelliklerin tam olarak açıklanamamasına ve bu sözcüklerin işaret sözcükleri sistemi içindeki yerinin net bir biçimde belirlenememesine sebebiyet verecektir.

¹¹ Prince (1992, s. 301-304), dinleyicinin anısal belleğindeki bilgiyle dilsel olarak metinleştirilmiş bilgiyi birbirinden ayırmak amacıyla *hearer-new/hearer-old* 'dinleyici için eski/dinleyici için yeni' ve *discourse-new/discourse-old* 'söylemde yeni/söylemde eski' kavramlarını kullanmaktadır.

a- köklü bir sözcük söylemde yeni ama (konuşucuya göre) dinleyici için eski bir bilgiyi kodluyorsa, örnek (6)'da hem *söylemde eski* (discourse old) hem de konuşucu-dinleyici için eski olan bir bilgi (*shiai* 'maç') neden *a-* köklü bir sözcük kullanılarak işaretlenmiştir? Bu sorunun muhtemel cevaplarından biri olarak, (6)'da konuşucunun iletişimsel amacının, (2)-(5)'teki örneklerin aksine, söz konusu göndergeyi işaret etmek değil, önemle belirtilmek istenen bir konuya/olaya dinleyicinin dikkatini çekmek olduğu söylenebilir; zira (6)'daki gibi bir işaret sözcüğü kullanımı, belirli bir maça ilgili geçmiş bir anıyı dinleyiciye hatırlatmak amacını değil, dinleyicinin birkaç benzer maç arasından doğru olan maçı bulmasına yardımcı olmak amacını gütmektedir. Bu tarz kullanımların, esasen konuşucu ve dinleyici arasındaki özel ortak bilgiyi temel aldığı ve söylemde yeni ama dinleyici için eski bir bilgiyi kodladığı göz önünde bulundurulduğunda, (6)'ya benzer kullanımların, (2)-(5) tarzı kullanımlardan türemiş olduğunu söylemek mümkündür. Aralarındaki tek fark, (2)-(5)'teki işaret sözcüklerinin sahip olduğu gösterme işlevine, (6)'da ki işaret sözcüğünün artık sahip olmamasıdır.

Yukarıdaki tespitlerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

a) Algısal kullanımda, Japonca işaret sözcükleri ad niteleyici ya da adıl olarak kullanılırken, Türkçe işaret sözcükleri sadece ad niteleyici olarak kullanılmaktadır.

b) Algısal *a-* köklü işaret sözcükleri, konuşucu tarafından önemle belirtilmek istenen, söylem ortamına getirilmiş bir varlık, konu ya da olaya dinleyicinin dikkatini çekmek için kullanılabilir. Bu tarz kullanımları, tipik algısal kullanımın bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu bölümde yukarıdaki ilk tespitimizle ilgili olarak üzerinde durmamız gereken son bir husus daha vardır: Japonca, algısal işaret adılı kullanımına müsaade ederken, Türkçe, algısal işaret adılı kullanımına neden müsaade etmemektedir? Bu sorunun muhtemel cevaplarından biri, Kinsui (1999) tarafından ileri sürülen aşağıdaki edimbilimsel kısıtlamada gizlidir.

(7)聞き手負荷制約:聞き手が発話を処理する際にかかる負荷を最小にせよ。(Kinsui, 1999, s. 75).

(Dinleyici yükü kısıtlaması: Dinleyicinin sözceyi işleme esnasında oluşan yükü en aza indir).

Her ne kadar Japonca *so-* ve *a-* köklü işaret sözcüklerinin metin içi dağılımlarına açıklama getirmek amacıyla ileri sürülmüş olsa da, bu koşul, yukarıda belirtilen Türkçe ve Japonca algısal kullanım özellikleri arasındaki farklılığın nedenini açıklamada da işlevsel görünmektedir. Bu kısıtlamaya göre, anısal bellek içinde bir göndergenin aranması ve tespiti ya da üst düzey *çıkarım* (inference) gibi dinleyici için yük oluşturacak işlemlerde, konuşucu, dinleyici yükünü en aza indirecek biçimde sözceyi düzenlemelidir. Türkçede, algısal kullanımda konuşucu, gönderime konu olan nesne, varlık ya da konuya ilişkin anlamsal içeriği işaret sözcüğünü barındıran bir ad öbeği içinde *açık* (overt) bir biçimde söylem evrenine aktararak söz konusu yükü dinleyici için en aza indirmeye çalışmaktadır (bkz. örnek 3", 4" ve 4"). Bu durum, Türkçenin, (7)'deki kısıtlamaya oldukça duyarlı bir dil olduğunu bize göstermektedir. Diğer

taraftan, Türkçeye kıyasla, Japoncanın söz konusu kısıtlamaya daha az duyarlı olduğunu söylemek mümkündür; zira (3) ve (4) tarzı örneklerde, işaret adlı kullanımının (göndergenin tespitini kolaylaştıracak herhangi bir bilgi içermemesinden dolayı) dinleyici için oluşturacağı yük görmezden gelinmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Japoncanın algısal işaret adlı kullanımına müsaade ederken Türkçenin etmemesini, iki dile ait söz konusu duyarlılık düzeyleri arasındaki farkın doğal bir sonucu olarak görmek mümkündür.

2. Algısal Kullanımda Psikolojik Mesafenin Rolü

Lakoff (1974) işaret sözcüğü kullanımını üç ana başlık altında inceler: *Mekân-zaman gösterimi* (spatio-temporal deixis), *duygusal gösterim* (emotional deixis) ve *artgönderim* (anaphora). Bunlardan duygusal gösterimle ilgili olarak, Lakoff, İngilizcedeki yakın ve uzak mesafeyi kodlayan işaret sözcüklerinin dinleyicinin de dâhil olduğu ortak kanı ve yakınlık hissini canlandıran belirticiler olduğunu ileri sürmektedir (Ayrıca bkz. Himmelmann, 1996; Diesel, 1999). Lakoff (1974)'e göre, (8)'de *belgisiz tanımlık* (indefinite article) *a* yerine kullanılan *this*, içine dinleyicinin de dâhil edildiği sözceye bir *canlılık* (vividness) katmak için kullanılmaktayken, (9)'daki *that* konuşucu ve dinleyicinin söz konusu gönderge (Henry Kissinger) hakkında ortak bir görüşe sahip oldukları duygusunu vermek için kullanılmaktadır.

(8) There was this tradition in Ancient Greece that the Trojans were descended from Dardanus.

'Antik Yunan'da Truvalıların Dardanus'un soyundan geldiğine dair bir gelenek vardı.' (Lakoff, 1974, s. 248)¹²

(9) That Henry Kissinger sure knows his way around in Hollywood.

'Şu Henry Kissinger Hollywood'da yolunu kesinlikle biliyor.' (Lakoff, 1974, s. 352)

(9)'daki örneğe benzer biçimde, Türkçedeki *şu* işaret sözcüğü de algısal kullanımda, konuşucunun ve dinleyicinin göndergeye olan sempatisini ve (dinleyiciyle olan) ortak duygu ya da düşüncelerini belirtmek için kullanılmaktadır.¹³ Aşağıdaki örneklerle bir göz atalım.

(10) (Ahmet konuşucu ve dinleyicinin ortak arkadaşıdır ve çalışkanlığıyla öne çıkan bir kişidir)

A: Şu bizim Ahmet çok çalışkan.

B: Evet, kesinlikle. (Hayashi, 1989, s. 101)¹⁴

(11) (Konuşucu A, daha önce konuşucu B'nin ağabeyinden dinlediği ve B'nin de bildiğini düşündüğü deprem konusunu B'ye hatırlatır)

A: Şu zelzele hikâyesinden bana neden bahsetmedin?

¹² (8) ve (9)'daki İngilizce tümcelerinin Türkçe çevirileri yazar tarafından metne eklenmiştir.

¹³ Benzer bir görüş Balpınar (2010; 2014)'te de rapor edilmektedir. Balpınar (2010, s. 195; 2014, s. 30), *şu* sözcüğünü kullanarak konuşucunun, dinleyiciyle arasında işaret edilen göndergeye ilişkin bir çeşit psikolojik bütünlük duygusu oluşturabileceğini ileri sürmektedir. Balpınar (2014, s. 37) ayrıca, *o* işaret sözcüğünün böyle bir özelliğe sahip olmadığını belirtmektedir.

¹⁴ Durum bağlamı ve konuşucu B'ye ait ifadeler (10)'daki örneğe yazar tarafından eklenmiştir.

B: Oturdu bunları mı anlattı sana? (Sümer, 2006, s. 21)

(10)'da konuşucu, çalışkanlığını dinleyicinin de takdir ettiğini düşündüğü *Ahmet* isimli arkadaşını *şu* işaret sözcüğünü kullanarak söylem ortamına getirmektedir. (11)'de konuşucu A, konuşucu B'nin de iyi bildiğini düşündüğü zelzele konusuna büyük ilgi duymakta ve *şu* işaret sözcüğünü kullanarak bunu yeni bir söylem konusu haline getirmektedir. Başka bir deyişle, bu iki örnekte, konuşucu ve dinleyicinin geçmiş ortak deneyimlerine ait bir nesne, varlık ya da konu *şu* işaret sözcüğü kullanılarak konuşma ortamına getirilmekte ve böylece konuşucu ve dinleyici arasında göndergeyle ilişkili sempati ve bütünlük duygusuyla karakterize bir çeşit psikolojik yakınlık hissi oluşturulmaya çalışılmaktadır.¹⁵

Konuşucu ve dinleyiciye ait özel ortak bilgi temel alınarak göndergenin tanımlandığı bu tarz kullanımlar içinde *o* işaret sözcüğüne ait örnekler de rastlamak mümkündür (bkz. örnek 12). Bu örneklerde dikkat çekici olan nokta, *şu* sözcüğünün aksine, algısal kullanımda *o* işaret sözcüğünün psikolojik uzaklığı ifade etmek için kullanıldığıdır.

(12) (Konuşucu A, hoşlanmakta olduğu konuşucu B'yi daha önce bir kızın yanında görmüştür)

A: Haydi, hem yürüyelim hem anlat. O gördüğüm kız mı?

B: Evet. (Sümer, 2006, s. 28)

(12)'deki diyalogda, durum bağlamında bulunmayan ve hem konuşucu hem de dinleyici tarafından bilinen bir kızdan *o* işaret sözcüğü kullanılarak konuşma ortamında ilk kez bahsedilmektedir. Balpınar (2010), buradaki *o* işaret sözcüğü kullanımını, B'den hoşlanan A'nın söz konusu kız psikolojik olarak kendinden (ve B'den) uzak tutma isteğinin bir göstergesi olarak değerlendirmekte ve böyle bir durumda göndergenin psikolojik olarak yakın bir varlık olarak algılanmasına neden olacağı için *şu*'nun kullanımının mümkün olmadığını belirtmektedir. Balpınar (2010), farklı bir bağlamda (örneğin, konuşucu A'nın, B'ye karşı derin duygular beslemediği, söz konusu kız kendisi ve B için de sempatik ve yakın bulduğu bir durumda; bkz. örnek 12') *şu* işaret sözcüğünün kullanımının da kabuledilir olduğunu göstermektedir.¹⁶

¹⁵ Lakoff (1974)'te *duygusal mesafe* (emotional distance) kavramı tanımlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmamızda, Yule (1996) tarafından tanımlanmış olan *psikolojik mesafe* (psychological distance) kavramı kullanılacaktır. Yule (1996, s. 133), *mekânsal gösterimin* edimbilimsel temeli olarak gördüğü bu kavramı 'speaker's marking of how close or distant something is perceived to be' (bir şeyin ne kadar yakın ya da uzak olarak algılanması gerektiğinin konuşucu tarafından işaretlenmesi) biçiminde tanımlamaktadır. Bu bağlamda, (10)-(12)'deki tespitlerimizi de göz önüne alarak, *psikolojik yakınlığı* konuşucu tarafından işaret edilmek istenen varlık/konuya ilişkin (hem konuşucu hem de dinleyici arasındaki) sempati ve ortak duygu/düşüncenin varlığıyla karakterize görel mesafe, *psikolojik uzaklığı* konuşucu tarafından gösterilmek istenen varlık/konuya ilişkin hissedilen antipati ve konuşucunun tek taraflı duygu/düşüncelerinin varlığıyla karakterize görel mesafe olarak tanımlamamız mümkündür.

¹⁶ Benzer bir görüşe Balpınar (2019a)'da da yer verilmektedir. Bununla birlikte, Balpınar (2010) ve Balpınar (2019a)'nın birbirinden farklı kavramlar üzerinden (12) ve (12')'deki işaret sözcüğü dağılımına bir açıklama getirmeye çalıştığı görülmektedir. Balpınar (2010) çalışmasında *ortak alan* (shared space) kavramını kullanırken, Balpınar (2019a), Balpınar (2014) tarafından ileri sürülen konuşucunun alanı

(12') A: Haydi, hem yürüyelim hem anlat. Şu gördüğüm kız mı?

B: Evet.

Ayrıca, *o* işaret sözcüğünün, onaylamama, uygun görmeme ve hoşnutsuzluk belirten yardımcı sözcükler ya da ifadelerle birlikte sıkça kullanılması da yukarıdaki savımızı destekler niteliktedir (bkz. örnek 13-14).

(13) A: Bir an önce fakülteni bitir de, o münasebetsiz Mehmet Efendi'yle evlen.

B: Nişanlımın adı Metin. (Cücenoglu, 2007, s. 59)

(14) Yaşım kırkı geçti ama o şimdilerin çürük gelinlerini sulu dereden susuz getiririm eyvallah. (Sümer, 2013, s. 33)

Bununla birlikte, bu tip yardımcı sözcük kullanımının, sadece *o* işaret sözcüğü kullanımıyla sınırlı olmadığını da belirtmemiz gerekir. Bunun bir örneğini (15b)'de görmek mümkündür.

(15) (Konuşucu daha önce, dinleyicinin Selman Bey için yapmış olduğu resmi görmüş ve beğenmediğini belirtmiştir)

a. Ali'ye sattın galiba o deli saçması resmini.

b. Ali'ye sattın galiba şu deli saçması resmini.

Nadiren de olsa *şu* işaret sözcüğünün, (15b)'deki gibi, olumsuz kanaat bildiren yardımcı sözcük ya da ifadelerle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Peki, örnek (15b)'de, konuşucu hoşuna gitmediğini açıkça belirttiği nesneyi (resim) neden psikolojik yakınlığı kodlayan *şu* işaret sözcüğüyle işaretlemektedir? (15a-b)'deki ifadelerle yakından bakıldığında, (15b)'deki tümcede konuşucunun iletişimsel amacının (başka bir deyişle *edimsöz edim* 'illocutionary act'in) (15a)'dan farklı olduğu görülebilir. (15a)'da konuşucu, kendine uzak olarak algıladığı nesneyi *o* sözcüğüyle işaretlemekte ve bu uzakta tutma isteğini niteleyici ifade (deli saçması) kullanarak pekiştirmektedir. Diğer taraftan, (15a)'dan farklı olarak, (15b)'de konuşucunun amacının söz konusu nesneyi işaret etmekten ziyade onu eleştirmek ya da hicvetmek olduğu söylenebilir. Böyle bir okumayı (15b)'de mümkün kılan, aynı sıfat tamlaması içinde bulunan ve birbiriyle çelişen iki ifade (*şu* ve deli saçması) arasındaki paradoksal ilişkidir. Yani, *psikolojik yakınlığı* (psychological closeness) kodlayan *şu* ile beğeni/zevkten uzak olma, antipati ve kişisel görüş bildiren deli saçması ifadesi arasındaki anlamsal zıtlık (15b)'de eleştiri/ince alay anlamının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.¹⁷ Bu durum bize, dilsel bağlamın (konuşucunun kişisel görüşünü bildiren niteleyici ifadelerin varlığının) yanı sıra, konuşucunun iletişimsel amacının da algısal kullanımda *şu* ve *o* işaret sözcüklerinin dağılımını belirleyen unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

---

kavramının (12)-(12')deki işaret sözcüğü dağılımını belirlemede de işlevsel olduğunu göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Balpınar (2010, 2014, 2019a).

¹⁷ Bunun gibi, bir sözcük ya da bir öbek içinde birbirine zıt iki sözcüğün bir arada kullanılmasına *oksimoron* (oxymoron) adı verilmektedir. Bu *sözbilim* (rhetoric) düzeneği, bir anlamı kuvvetlendirmek ya da bir kavramı istihzalı, dramatik veya mizahi yapmak için kullanılmaktadır. Örneğin, *yaşayan ölü* 'living dead', tatlı keder 'sweet sorrow' ya da orijinal kopya 'original copy' gibi.

Burada belirtmemiz gereken diğer bir husus, (15b)'deki kullanımın aksine, algısal *o* işaret sözcüğüyle psikolojik yakınlık belirten niteleyici sözcüklerin birbirleriyle uyumsuz olduğu hususudur. Bu durumu örnek (16)'da görmek mümkündür.

(16) (Hem konuşucu hem de dinleyici Ahmet adlı kişiden pek hoşlanmamaktadır)

A: *O bizim Ahmet geçen gün buraya geldi.

B: Hadi ya!

(16)'da konuşucu, dinleyicinin de bildiğini ve hoşlanmadığını düşündüğü göndergeyi (*Ahmet*) ilk kez konuşma ortamına getirmektedir. Böyle bir durumda *o* işaret sözcüğü kullanımının kabul edilemez olmasını, *o* işaret sözcüğüyle kodlanan anlamla (psikolojik uzaklık), bizim sözcüğüyle verilmek istenen anlamın (psikolojik yakınlık) birbiriyle uyumsuz olmasının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür; zira söz konusu niteleyici (*bizim*) atıldığında tümcenin tamamıyla kabul edilebilir bir tümce hâlini aldığı (16)'da açıkça görülmektedir.

(16') (durum bağlamı örnek 15 ile aynıdır)

A: O Ahmet geçen gün buraya geldi.

B: Hadi ya!

(16)'daki örnek bize, (15b)'dekine benzer bir kullanımın (yani, işaret sözcüğünün işaret etme işlevi dışında başka bir amaç için kullanımının) *o* işaret sözcüğü için mümkün olmadığını göstermektedir. Peki, böyle bir kullanım neden sadece *şu* işaret sözcüğüyle mümkün olabilmektedir? *Şu* sözcüğünün durumsal kullanımına ait bazı temel özellikleri bize bu sorunun cevabı hakkında ipucu vermektedir. Bilindiği üzere, durumsal kullanımda *şu*, (i) hem konuşucuya yakın hem de konuşucudan uzak nesnelere işaret etmek için kullanılmakta, (ii) dinleyicinin dikkatini işaret edilmek istenen gönderge üzerine çekerek dinleyicinin bağlama uyumunu sağlamakta (Hayashi, 1985; 1989; 2008; Özyürek, 1998; Balpınar, 2010) ve (iii) konuşucu ve dinleyici arasında işaret edilmek istenen göndergeye ilişkin bir çeşit psikolojik bütünlük duygusu oluşturmaktadır (Balpınar, 2010; 2014). *Şu* sözcüğünü karakterize eden bu özellikler, primitif olmaktan çok, bazı iletişimsel ihtiyaçları karşılamak ve böylece *bu* ve *o* işaret sözcüklerinin kullanımları arasındaki boşluğu doldurmak üzere ortaya çıkmış edimbilimsel ve etkileşimsel özellikler olarak değerlendirilebilir.¹⁸ Başka bir deyişle, iletişimsel ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkan ve *bu/o* işaret sözcükleriyle yerine getirilemeyen bazı iletişimsel/etkileşimsel görevleri *şu* işaret sözcüğü yerine getirebilmektedir. İşte bu edimbilimsel yanı, *şu* işaret sözcüğünü (15b)'deki kullanım için en uygun aday haline getirmektedir.

Yukarıda, algısal kullanımda Türkçe işaret sözcüklerinin psikolojik mesafe kavramına duyarlı olduğunu gördük. Peki, benzer bir duyarlılık Japonca işaret sözcükleri için de söz konusu mudur? Aşağıdaki diyaloga bir göz atalım.

¹⁸ Dönmez (2012, s. 72), *şu* işaret sözcüğünün *uş* gösterme edatıyla *ol* işaret sözcüğünün birleşmesinden oluşan *uşol* 'işte o'dan meydana geldiğini ve bu formun yerini zamanla *şol* ve *şu*'ya bıraktığını rapor etmektedir. Bu durum, Türkçe işaret sözcükleri dizgesi içinde *şu*'nun bir ara form olduğunu göstermekte ve (i)-(iii)'deki özellikleri de Dönmez (2012)'de öne sürülen tarihsel sürecinde kazandıği fikrini akla getirmektedir.

(17) (Konuşucu A, hoşlanmakta olduğu konuşucu B'yi daha önce bir kızın yanında görmüştür)

A: さあ、 歩きながら 話して。

Sā, arukinagara hanashite.

Haydi yürüyerek anlatmak-EM

'Haydi, hem yürüyelim hem anlat.'

この前見た {*この/*その/あの} 女の子 ですか。

Kono mae mita {*kono/*sono/ano} onnanoko desu ka.

geçenlerde görmek-İLGİ İS İS İS kız KOŞ SORU

'{*şu/o} geçenlerde gördüğüm kız mı?

B: はい。

Hai

Evet

'Evet.'

(17), (12)'deki Türkçe örnekten Japoncaya uyarlanmıştır ve durum bağlamı (12)'deki örnekle tamamıyla aynıdır. Yani, bu örnekte de konuşucu A, söz konusu kız antipatik bulmakta ve onu kendinden (ve konuşucu B'den) uzak bir varlık olarak ele almaktadır. Böyle bir durumda, diğer şartlar da sabitse, Türkçede olduğu gibi Japoncada da konuşucunun uzak işaret sözcüğüyle söz konusu göndergeye (*onnanoko* 'kız') işaret etmesi beklenebilir. (17)'de, bu beklentiye uygun biçimde, konuşucunun *ano-* gösterme sıfatıyla söz konusu göndergeyi işaretlediği açıkça görülmektedir. Peki bu tespit, Japonca işaret sözcüklerinin psikolojik mesafe kavramına duyarlı olduğunu söylememiz için yeterli midir? Aşağıdaki işaret sözcüğü kullanımı, böyle bir genelleme için (17)'deki tespit için yeterli olmadığını bize göstermektedir.

(17') (durum bağlamı örnek 12' ile aynıdır)

さあ、 歩きながら 話して。

Sā, arukinagara hanashite.

Haydi yürüyerek anlatmak-EM

'Haydi, hem yürüyelim hem anlat.'

この前見た {*この/*その/あの} 女の子 ですか。

Kono mae mita {*kono/*sono/ano} onnanoko desu ka.

Geçenlerde görmek-İLGİ İS İS İS kız KOŞ SORU

'{*şu/*o} geçenlerde gördüğüm kız mı?

Örnek (17)'de, (17)'den tamamıyla farklı bir durum bağlamı söz konusu olmasına karşın (yani 17''de konuşucu, 17'deki durumun aksine, göndergeyi kendisi ve dinleyici için yakın ve sempatik bulduğu bir durumda), işaret sözcüğü dağılımı açısından (17) ve (17)'deki örnekler arasında herhangi bir fark bulunmadığı görülmektedir. Bu durum, konuşucunun göndergeye olan psikolojik mesafesiyle algısal işaret

sözcüklerinin dağılımı arasında bir ilişki bulunmadığını bize göstermektedir.¹⁹ Peki, Japoncada algısal işaret sözcüklerinin dağılımını belirleyen unsur ya da unsurlar nelerdir? Gösterimsel kullanımla ilgili olarak, dinleyicinin konuşma ortamında bulunduğu bir durumda, konuşucunun kendinden ve dinleyiciden (fiziksel olarak) uzak olduğunu düşündüğü nesne ya da varlıklara *a-* köklü sözcüklerle işaret ettiğini biliyoruz (bkz. Sakuma, 1951; Mikami, 1955; Tanaka, 1981). Benzer bir durum, söz konusu varlığın hem konuşucu hem de dinleyici tarafından iyi bilindiği fakat konuşma ortamında bulunmadığı bir durum için de söz konusudur.

(18) (Konuşucu A'nın aklına, konuşma ortamında bulunmayan Ahmet isimli arkadaşı gelir)

A: あの 我ら が アフメット は 大変 勤勉 です ね。

Ano warera ga Afumetto wa taihen kinben desu ne.

İS bizim ÖP Ahmet KP çok çalışkan KOŞ SP

'Şu bizim Ahmet çok çalışkan, değil mi?'

B: 本当に そう です ね。

Hontōni sō desu ne

gerçekten öyle KOŞ SP

'Gerçekten öyledir.' (Hayashi, 1989, s. 101, kısmen değiştirilmiştir)²⁰

Gösterimsel kullanıma benzer biçimde, örnek (18)'de konuşucu A, kendinden ve konuşucu B'den uzak olduğunu düşündüğü bir varlığı (*Ahmet*) *a-* köklü bir sözcükle işaretlemektedir.²¹ Buradaki işaret sözcüğü kullanımının gösterimsel kullanımdan farkı, o anda konuşma ortamında bulunmayan bir göndergenin konuşma ortamına getirilmek istenmesidir. Başka bir deyişle, söz konusu varlık, konuşucu A'ya ilişkin sözcenin üretildiği andan öncesine ait bir varlıktır. Yani, *ano-* işaret sıfatının göndergesi olan *Ahmet*, hem konuşucu A hem de konuşucu B'nin anısal belleğinde bulunan, zamansal olarak her ikisine de uzak olan bir varlıktır.²² Bu durumu, (17) ve (17)'deki örneklerde de açıkça görmek mümkündür. (17)-(17)'de konuşucu A, konuşulan andan zamansal olarak uzakta olan bir varlığa göndermede bulunmaktadır.

¹⁹ Japoncada, konuşucunun göndergeye ilişkin kişisel görüş ya da tutumu yardımcı (niteleyici) sözcükler kullanılarak ifade edilmektedir. Aşağıdaki örnek (i)'de, konuşucu, göndergeye olan sempatisini 可愛い 'kawai' (sevimli) sözcüğüyle ifade etmektedir.

(i) この前 見た あの 可愛い 女の子 です か。

Kono mae mita ano kawai onnanoko desu ka.

Geçenlerde görmek-İLGİ İS sevimli kız KOŞ SORU

'Geçenlerde gördüğüm şu sevimli kız mı?'

²⁰ Örnek (18)'deki konuşucu A'ya ait Japonca tümce Hayashi (1989, s. 101)'den alıntılanmıştır. Bu örneğin durum bağlamı, açıklaması ve Türkçe çevirisi ile konuşucu B'ye ait ifadenin tamamına ait bilgiler yazar tarafından metne eklenmiştir.

²¹ Konuşucu A ve B tarafından bilinen göndergenin (*Ahmet*) gözle görülebildiği ve hem A hem de B'ye fiziksel olarak uzakta olduğu bir durumda da, A'nın aynı işaret sözcüğünü (*ano-*) kullanarak söz konusu göndergeyi B'ye göstermesi mümkün olabilmektedir.

²² Mikami (1970, s. 37) ve Tanaka (1981, s. 42)'de, *a-* köklü işaret sözcüklerinin sadece mekânsal değil zamansal uzaklığı da kodlayabileceğini rapor etmektedir.

Japonca-Türkçe algısal işaret sözcükleriyle ilgili bu bölümdeki tespitlerimizi şu şekilde özetlememiz mümkündür:

a) Türkçedeki algısal işaret sözcüklerinin dağılımı psikolojik yakınlık-uzaklık kavramına duyarlıyken, Japonca algısal işaret sözcüklerinin dağılımı bu kavrama duyarlı değildir. Japonca işaret sözcüklerinin algısal kullanımları zamansal uzaklık kavramıyla ilişkilidir. Bu durum, Japoncadaki algısal işaret sözcüklerinin bir çeşit *zamansıl göstericiler* (temporal deictics) gibi işlev gördüğünü ve algısal işaret sözcüğü kullanımının da *zamansıl gösterimin* (temporal deixis) bir örneği olduğunu bize göstermektedir.

b) *Şu* işaret sözcüğü psikolojik yakınlığı kodlarken, *o* işaret sözcüğü psikolojik uzaklığı kodlamaktadır. Başka bir deyişle, *şu* ve *o* sözcükleri psikolojik mesafe açısından *bütünleyici dağılım* (complementary distribution) ilişkisi içinde bulunmaktadır.²³

c) Konuşucunun kişisel görüş ya da tutumunu yansıtan niteleyici ifadelerin sözcedeki varlığı ve çeşidine ek olarak konuşucunun iletişimsel amacı da algısal kullanımda Türkçe işaret sözcüklerinin dağılımını belirlemede etkilidir.

3. Algısal Kullanımın İşaret Sözcükleri Sistemi İçindeki Yeri

Japonca ve Türkçe işaret sözcüklerini konu alan bazı çalışmalar (Mikami, 1970; Tanaka, 1981; Kinsui, 1999; Kinsui vd., 2002; Balpınar, 2012a, 2014) işaret sözcüklerinin algısal kullanımlarının durumsal kullanımdan anlamsal genişleme yoluyla türemiş olduğuna dair bize ipucu vermektedir. Kinsui (1999, s. 72), anısal bellekteki sahnelerin göz önündeki durumlarla eşit düzeyde ele alındığında, gösterimsel kullanıma benzer yöntemlerle anısal bellek içindeki öğeleri göstermenin mümkün olabileceğini ve bu anlamda, algısal kullanımın gösterimsel kullanımı esas alan bir kullanım şekli olduğunu rapor etmektedir. Ayrıca, Mikami (1970), Tanaka (1981) ve Kinsui vd. (2002) de, (2)-(6/6') ve (17/17')'ye benzer *a-* köklü işaret sözcüğü kullanımlarını gösterimsel kullanımın bir çeşidi olarak değerlendirmektedir. Benzer biçimde, Türkçe algısal işaret sözcükleriyle ilgili olarak da Balpınar (2012a, s. 67-75; 2014, s. 31-37), (3"), (4"), (10), (11), (12)'deki *şu* ve (12)-(14)'teki *o* tarzı işaret sözcüğü kullanımlarını açıklamada, metne bağlı olmayan kullanımların dağılımını belirleyen *konuşucunun alanı* ve *dinleyicinin algısı* kavramlarının işlevsel olduğunu göstermekte ve bu tarz kullanımların, Türkçe işaret sözcüklerine ait temel kullanımlardan (*metne bağlı olmayan*

²³ Benzer bir görüş Balpınar (2010)'da da rapor edilmektedir. Balpınar (2010, s. 196), algısal kullanımları da kapsayacak biçimde Türkçe işaret sözcüklerinin durumsal kullanımlarıyla ilgili olarak, *şu*'yla işaretlenen göndergenin, zaman ve psikolojik mesafe açısından *o*'yla işaretlenen göndergenin içinde bulunduğu alanla bütünleyici bir dağılım ilişkisi içinde bulunduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, Balpınar (2010)'un çalışmasında, (i) Japonca işaret sözcükleriyle ilgili karşılaştırmalı herhangi bir analize (*a*'da belirtilen tespitler) yer verilmediği, (ii) psikolojik mesafe kavramı dışında, algısal işaret sözcüklerinin dağılımını belirleyen başka etmenlerin (*c*'de belirtilen etmenlerin; örn. ad niteleyici ifadelerin sözcedeki varlığı-çeşidi ve konuşucunun iletişimsel amacı) var olduğu hususu üzerinde durulmadığı ve (iii) Bölüm 1 ve Bölüm 3'deki tartışma ve tespitlere yer verilmediği görülmektedir. (i)-(iii)'de belirtilen durumlar, Balpınar (2010)'a benzer biçimde, Balpınar (2012a, 2014, 2019a)'daki çalışmalar için de geçerlidir.

kullanımlardan) anlamsal genişleme yoluyla türemiş olabileceği hususuna vurgu yapmaktadır.

Yukarıdaki görüşler ve tespitler dikkate alındığında, Japonca ve Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanımlarının türetimi için durumsal kullanımın bir kaynak niteliği taşıdığı söylemek mümkündür. Bu öneriyi, *belirtlilik* (markedness) kavramını temel alan görüşle de desteklemek mümkündür. Belirtlilik kavramı genel olarak, dilsel bir özelliğin varlığı ya da yokluğu arasındaki karşıt ilişkiyi ifade eder. Bu kavramı esas alan görüşe göre, yapısal olarak daha karmaşık olan (structural complexity), daha az kullanılan (frequency distribution) ve algısal olarak daha karmaşık olan (cognitive complexity) *belirtli* (marked), yapısal olarak basit olan, çok sık kullanılan ve algısal olarak daha basit olan biçim ise *belirtisiz* (unmarked) biçim olarak adlandırılır (Givón, 1991). Japonca ve Türkçe işaret sözcüklerinin durumsal ve algısal kullanımlarına algısal karmaşıklık kavramı açısından bakıldığında, algısal işaret sözcüklerinin durumsal işaret sözcüklerine göre *karmaşık* (complex) olduğunu (ya da belirtli olduğunu) söylemek mümkündür; zira algısal işaret sözcüğü kullanımları, (i) gösterilmek istenen varlığın bulunduğu kaynağın (durumsal ya da anısal) belirlenmesini ve (ii) anısal hafızadaki *eş-göndergenin* (co-referent) tespiti işlemini gerektirmektedir. Ayrıca, durumsal kullanımlarının aksine, Japonca algısal işaret sözcüklerinin *belirteç* (adverb) işlevine ve Türkçe algısal sözcüklerinin de belirteç ve adıl işlevlerine sahip olmamasının *kullanım sıklığını* (frequency) azaltma olasılığı dikkate alındığında, algısal kullanımların durumsal kullanımlara göre ortaya çıkma sıklığı bakımından belirtli dağılım özelliği gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu tespitlerimiz doğruysa, *belirtisiz* olan durumsal kullanımın *belirtli* olan algısal kullanım için bir temel teşkil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü belirtlilik kavramını temel alan görüşe göre belirtisiz ögeler belirtli ögelere kıyasla daha yansız, daha doğal ve daha genel özellikler taşımaktadır.²⁴

Diesel (1999)'un bulguları da yukarıdaki görüşlerimizi destekler niteliktedir. Diesel (1999, s. 109-113), *dışgönderimsel kullanımların* (exophoric use), algısal kullanımlar için temel oluşturduğunu öne sürmekte ve bu görüşünü *dil edinimi* (language acquisition), belirtlilik kuramı ve *dilbilgiselleşmeye* (grammaticalization) ilişkin tartışmalarla da desteklemektedir.²⁵ Diesel (1999), dil ediniminde gösterimsel kullanımın rolünü konu alan Clark (1978)'in çalışmasına dayanarak, dışgönderimsel kullanımın dil ediniminde önemli rol oynayan işaret etme hareketini (örn. parmakla gösterme) barındırdığını ve bu nedenle, dış gönderimsel kullanımın diğer işaret sözcüğü kullanımlarına kıyasla daha önce öğrenildiğini ileri sürmektedir. Diesel ayrıca, belirtlilik kuramı çerçevesinde, dışgönderimsel kullanımın biçimbilimsel ve dağılımsal açıdan belirtisiz olduğunu göstermektedir. Bütün bunlara ek olarak Diesel, devam eden söylemdeki bilgi akışını düzenlemesi (yani, dinleyici için eski olan bir bilginin devam eden söylem

²⁴ Japonca ve Türkçe işaret sözcüklerinin durumsal ve algısal kullanımlarına yapısal (sesbilimsel-biçimbilimsel) açıdan bakıldığında, algısal işaret sözcüklerinin durumsal işaret sözcüklerinden daha *karmaşık* olduğunu (ya da *belirtli* olduğunu) söylemek pek mümkün görünmemektedir; zira algısal işaret sözcükleri, durumsal işaret sözcüklerinden farklı biçimbirimlerle temsil edilmemektedir.

²⁵ Diesel (1999, s. 93), konuşma ortamındaki varlıklara gönderimi *dışgönderimsel kullanım* olarak tanımlamaktadır.

içindeki sürekliliğinin sağlanması) bakımından algısal işaret sözcüklerinin dil-içi işleve sahip olduğunu ve bu anlamda, bir ölçüde, dilbilgiselleştiklerini ifade etmektedir.

Şu ana kadarki tespitlerimiz de, durumsal kullanımın, Japonca ve Türkçe algısal işaret sözcüğü kullanımlarının türetimi için bir kaynak niteliğini taşıdığını bize göstermektedir. Bu tespitler doğrusya ve işaret sözcüklerinin algısal kullanımları da tıpkı durumsal kullanımlarda olduğu gibi, (i) bir varlığı ilk kez söylem ortamına getirme işlevine sahipse (bkz. örnek 1-5, 10-15, 17, 18) ve (ii) bir *gösterimsel merkez* barındırıyorsa (nitekim Japoncada *a-* zamansal uzaklığı ve Türkçe deki *bu* psikolojik yakınlığı, *o* psikolojik uzaklığı kodladığı için bir anlamda gösterimsel bir merkeze ihtiyaç duymaktadır; bkz. kısım 2)²⁶, Japonca-Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanımlarını, bunlara ait durumsal kullanımlardan (konuşucu ve dinleyici arasındaki birtakım iletişimsel ihtiyaçları karşılamak amacıyla) bazı temel özelliklerini (örn. varlıkları *doğrudan gösterme* işlevi gibi) zamanla kaybetmek suretiyle ortaya çıkmış olan kullanım biçimleri olarak görmek mümkün olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Japonca ve Türkçedeki işaret sözcüklerinin algısal kullanımları karşılaştırmalı olarak ilk kez ele alınmıştır. Çalışmada, algısal kullanım özelliğine sahip Japonca *a-* köklü işaret sözcükleriyle Türkçe *şu* ve *o* işaret sözcüklerinin dağılımsal özellikleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklara ışık tutulmaya çalışılmış ve bu sözcüklerinin işaret sözcükleri sistemi içinde nasıl karakterize edilmesi gerektiği hususuna değinilmiştir. Bölüm 1’de, a) algısal kullanımda Türkçe işaret sözcüklerinin sadece ad niteleyici, Japonca işaret sözcüklerinin de ad niteleyici ya da adıl olarak işlev gördükleri hususuna vurgu yapılmış, b) Japonca algısal *a-* köklü işaret sözcüklerinin, konuşucu tarafından önemle belirtilmek istenen, söylem ortamına getirilmiş bir nesne, varlık, konu ya da olaya dinleyicinin dikkatini çekmek için kullanılabileceği hususu üzerinde durulmuştur. Ayrıca, a’daki tespitte belirtilen durumun, *dinleyici yükü kısıtlaması* koşuluna ilişkin Japonca ve Türkçe duyarlık düzeyleri arasındaki farkın doğal bir sonucu olduğu vurgulanmıştır. Bölüm 2’de, c) Türkçedeki algısal işaret sözcükleri dağılımının psikolojik yakınlık-uzaklık kavramına duyarlıyken Japonca işaret sözcüklerinin dağılımının bu kavrama duyarlı olmadığı konusuna dikkat çekilerek, Japonca sözcüklerin zamansal uzaklık kavramıyla ilişkili sözcükler olduğu hususu vurgulanmış, ç) *şu* işaret sözcüğünün psikolojik yakınlığı, *o* işaret sözcüğünün psikolojik uzaklığı kodladığı öne sürülmüş ve d) Türkçedeki algısal işaret sözcüklerinin dağılımını belirlemede, konuşucunun kişisel görüşü ya da tutumunu yansıtan niteleyici ifadelerin sözcedeki varlığı kadar konuşucunun iletişimsel amacının da etkili olduğu gösterilmiştir. Bölüm 3’te, e) Japonca ve Türkçe işaret sözcüklerinin algısal kullanımlarının durumsal kullanımın bir çeşidi olduğu hususuna vurgu yapılmıştır.

²⁶ Dipnot 1’de daha önce ifade edildiği üzere, Himmelmann (1996), işaret sözcüklerinin durumsal kullanımlarının esasen bir *gösterimsel merkez* içerdiğini ve bir göndergeyi ilk kez söylem ortamına getirme işlevine sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Balpınar (2012b) de, Türkçe işaret sözcüklerinin *metne bağlı olmayan kullanımlarında* (non-text dependent use) sadece *şu*’nun değil *bu* ve *o*’nun da bir göndergeyi ilk kez söylem ortamına getirme özelliğine sahip olduğunu rapor etmektedir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçların, sadece edimbilim ya da tiplendirme çalışmalarına değil, aynı zamanda yabancı dil olarak Japonca ve Türkçe'nin eğitimi-öğretimi çalışmalarına sağlayacağı katkılar açısından da dikkate değer olduğu kanısındayız.

KISALTMALAR

BEL-Belirtme Durumu; EM-Emir Kipi; GEÇZ-Geçmiş Zaman; İLGİ-İlgi Tümceciği; İS-İşaret Sözcüğü; KP-Konu Parçacığı; KİP-Kiplik; KOŞ-Koşaç; ÖP-Özne Parçacığı; SORU-Soru Eki; SP-Son Parçacık; ŞİMZ-Şimdiki Zaman; TAM-Tamlayan Durumu; YÖN-Yönelme Durumu

EXTENDED ABSTRACT

Japanese has a demonstrative system with three-way distinction consisting of the demonstrative roots *ko-*, *so-* and *a-*: *Kore/sore/are*, *koko/soko/asoko*, *koitsu/soitsu/aitsu* and *kochira/sochira/achira* function as demonstrative pronoun, *kono-/sono-/ano-* and *konna-/sonna-/anna-*, as demonstrative adjective, and *kō/sō/ā*, as demonstrative adverb. It is well known that the following two approaches are used in explaining the differences between the *situational uses* (a demonstrative use, which involves reference to entities in the utterance situation) of these forms: (i) The approach based on relative distance between the speaker and the referent, and (ii) the approach based on person deixis. According to the approach in (i), proposed by Hattori (1961), *ko*-series demonstratives are specified as reference to objects close to the speaker, *so*-series, little far from the speaker, and *a*-series, away from the speaker. The other approach in (ii), suggested by Sakuma (1951), *ko*-series are used to indicate a referent close to the speaker, *so*-series, close to the hearer, and *a*-series, away from both the speaker and the hearer.

In a similar way to Japanese, there is also three-way contrast in Turkish demonstratives, which consists of three demonstrative roots: *bu/şu/o* and *bura(sı)/şura(sı)/ora(sı)* function as demonstrative pronoun, *bu/şu/o* ve *bunca/şunca/onca*, as demonstrative adjective and *böyle/şöyle/öyle*, as either demonstrative adjective or demonstrative adverb. In the literature, there are some studies suggesting that the approach stated in (i) above is operative in explaining the differences between the situational uses of these forms (Jansky, 1943; Peters, 1947; Ergin, 1958; Lewis, 1967; Inuma, 1995; Banguoğlu, 2004). However, some recent studies have shown that social and interactive factors (Özyürek, 1998) and some semantic factors (Balpınar, 2014; 2019b) play a major role in determining the distribution of these forms in the situational use rather than relative distance.

The situational uses of demonstratives mentioned above have a function of establishing a visible referent into the discourse. However, demonstratives can also be utilized for establishing an invisible (physically absent) referent into the universe of discourse. The difference between this kind of demonstrative use and the situational use is that the intended object is well known by both the speaker and the hearer (the speaker believes that the hearer knows of the referent) while it is physically absent in the speech situation. Himmelmann (1996) refers to this kind of use as *recognitional use*

based on specific shared knowledge between the interlocutors, and deals with it as a different demonstrative use from the situational use.

In this study, the recognitional uses of Japanese *a*-series demonstratives and Turkish *şu*- and *o*-series demonstratives are examined from the viewpoint of syntax and pragmatics for the first time. In the study, by shedding light on some similarities and differences between the distributional features of these demonstrative forms, it is mentioned how these forms should be characterized within the system of demonstratives. The data required for the analysis have been collected from the studies on Japanese-Turkish demonstratives, the dialogues in novels and theater works. Besides, some constructed sentences have been included in some sections in order to deepen and clarify the discussion. In order to make the subject of discussion clearer and more understandable, only the demonstratives denoting an object, a person and a place are used in the analysis.

Chapter 1 sheds light on some syntactic and pragmatic properties of the recognitional uses of Japanese and Turkish demonstratives. The chapter shows that a) Japanese recognitional demonstratives function as noun modifier or pronoun, and Turkish recognitional demonstratives only function as noun modifier, b) the recognitional *a*-series demonstratives can be used to draw the attention of the hearer to an entity, subject or event which has already been introduced into the discourse and which the speaker wants to emphasize, and c) the demonstrative usage in b is an example of the typical recognitional uses. Finally, the chapter draws attention to the fact that the sensitivity level of Japanese differs from Turkish in terms of *the restriction regarding linguistic burden on the hearer* (Kinsui, 1999), and claims that the availability of the recognitional demonstrative pronouns in Japanese but not in Turkish is a natural consequence of the difference between the sensitivity levels in Japanese and Turkish.

Chapter 2 discusses that the relationship between the recognitional uses of Japanese-Turkish demonstratives and the concepts of *psychological proximity-distance* and *time*, and points out that the availability of some pragmatic factors are effective in determining the distribution of Turkish demonstratives. The following points are argued in the text: a) the distribution of recognitional demonstratives in Turkish is sensitive to the concept of psychological proximity-distance while the distribution of Japanese demonstratives is not, b) the recognitional use of Japanese demonstratives can be associated with the concept of *temporal distance*; this shows that the recognitional demonstratives in Japanese function like *temporal deictics* and their recognitional uses are example of *temporal deixis*, c) there is a complementary distribution between the demonstratives *şu* and *o* in terms of psychological proximity-distance, d) in determining the distribution of the recognitional demonstratives in Turkish, the communicative purpose of the speaker plays a major role as well as the presence of verbal bolsters denoting the speaker's personal opinion or attitude concerning the referent in the utterance.

Chapter 3 indicates that the recognitional uses of Japanese and Turkish demonstratives can be considered as an instance of the situational use in a broad sense. On the basis of some studies regarding Japanese and Turkish demonstratives (Mikami,

1970; Tanaka, 1981; Kinsui, 1999; Kinsui vd. 2002; Balpınar, 2014), the chapter argues that the recognitional uses of the demonstratives can be derived from their situational uses via semantic expansion, and shows that this idea can also be supported by the view based on the theory of *markedness*.

KAYNAKÇA

- Akagawa, J. (1986). *Katteni shaberu onna*. Tōkyō: Shinchō Bunko.
- Avdan, N. (2014). *Bilişsel dilbilim açısından Japonca işaret sözcükleri "ko, so, a"* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=FiIHjy0LKWy8WVp4Sm4pOg&no=RAV3fgHnKE8hbCo6zoAgpA>.
- Balpınar, M. (2010). Torukogo no shijishi: Şu keiretsu shijishi no kinō o chūshin ni [Turkish demonstratives: Focusing on şu series]. *Okayama Daigaku Daigakuin Shakai Bunka Kagaku Kenkyūka Kiyō*, 29, 179-198. <http://doi.org/10.18926/20328>
- Balpınar, M. (2012a). *Gendai Torukogo shijishi no kenkyū* [a study on modern Turkish demonstratives] (Yayımlanmamış doktora tezi). Okayama Daigaku, Okayama, Japonya.
- Balpınar, M. (2012b). Torukogo shijishi ni okeru hibunmyaku shiji yōhō to bunmyaku shiji yōhō ni tsuite: Bunmyaku shiji yōhō o chūshin ni [On non-text and text dependent uses of Turkish demonstratives: Focusing on text dependent use]. *Ajia Afurika Gengo Bunka Kenkyū*, 83, 89-116.
- Balpınar, M. (2014). Torukogo shijishi ni okeru hibunmyaku shiji yōhō no saikentō [Re-examination of the Non-text Dependent Use of Turkish Demonstratives]. *Tōkyō Daigaku Gengogaku Ronshū*, 35, 21-39. <http://doi.org/10.15083/00027466>
- Balpınar, M. (2019a). Türkçe işaret sözcükleri dizgesi üzerine bazı notlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 27-39. [10.29000/rumelide.580447](https://doi.org/10.29000/rumelide.580447)
- Balpınar, M. (2019b). *Demonstratives and grammaticalization: A perspective from modern Turkish*. London and New York: Routledge.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçe'nin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Clark, E. V. (1978). From gesture to word: On the natural history of deixis in language acquisition. J. S. Bruner & A. Garton (Ed.), *Human growth and development* içinde (s. 85-120). Oxford: Oxford University Press.
- Clark, H. H. & Marshall, C. R. (1981). Definite reference and mutual knowledge. A. K. Joshi, B. L. Webber & I. A. Sag (Ed.), *Elements of discourse understanding* içinde (s. 10-63). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cücenoglu, T. (2007). *Toplu oyunları 1*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Diesel, H. (1999). *Demonstratives: Form, function and grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dönmez, Ö. D. (2012). Uş sözcüğü üzerine bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 65-74.
- Ergin, M. (1958). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Givón, T. (1991). Markedness in grammar: Distributional, communicative and cognitive correlates of syntactic structure. *Studies in Language*, 15(2), 335-370. <https://doi.org/10.1075/sl.15.2.05giv>
- Hasegawa, Y. (2012). Deictic and anaphoric uses of the Japanese demonstratives ko-so-a. *Journal of Japanese Linguistics*, 28, 43-59. <https://doi.org/10.1515/jjl-2012-0105>
- Hattori, S. (1961). 'Kore' 'sore' 'are' to this, that ['kore' 'sore' 'are' and this, that]. *Eigo Seinen*, 107(8), 4-5.
- Hayashi, T. (1985). Torukogo no shijishi [Turkish demonstratives]. *Ajia Afurika Gengo Bunka Kenkyūjo Tsūshin*, 53, 55-57.
- Hayashi, T. (1989). Torukogo no susume 3: 'kore, sore, are' arekore [An invitation to Turkish 3: 'kore, sore, are' arekore]. *Gengo*, 18(1), 96-101.
- Hayashi, T. (2008). Torukogo shijishi şu no tokuchō [Characteristics of the Turkish demonstrative şu]. *Tōkyō Daigaku Gengogaku Ronshū*, 27, 217-232.
- Hayashi, T. (2014). Temporal characteristics of the Turkish demonstratives şu. N. Demir, B. Karakoç & A. Menz (Ed.), *Turcology and linguistics: Éva Ágnes Csató festschrift* içinde (s. 209-218). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Himmelman, N. (1996). Demonstratives in narrative discourse: A taxonomy of universal uses. B. Fox (Ed.), *Studies in anaphora* içinde (s. 205-254). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Horiguchi, K. (1978). Shijishi no hyōgensei [Espressivity of demonstratives]. *Nihongo Nihon Bunka*, 8, 23-44.
- Iinuma, E. (1995). *Torukogo kiso* [Basic Turkish]. Tōkyō: Besutosha.
- Iori, I. (1995). Kono to sono [Kono and sono]. T. Miyajima & Y. Nitta (Ed.), *Nigongo ruigi hyōgen no bunpō* [A Grammar of Synonyms in Japanese] içinde (s. 619-631). Tōkyō: Kuroshio Shuppan.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jansky, H. (1943). *Lehrbuch der Türkischen sprache*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Kinsui, S. (1999). Nihongo no shijishi okeru chokuji yōhō to hichokuji yōhō no kankei ni tsuite [On the relation between the deictic use and the non-deictic use of the Japanese demonstratives]. *Shizen Gengo Shori*, 6(4), 67-91.
- Kinsui, S., Okazaki, T. & Jo, M. (2002). Shijigo no rekishiteki-taishō gengogakuteki kenkyū: Nihongo-Kankokugo-Torukogo [A historical-contrastive linguistic study of the demonstratives: Japanese, Korean and Turkish]. N. Ogoshi (Ed.), *Shirizu gengo kagaku 4 taishō gengogaku* [Series in linguistic science 4 contrastive linguistics] içinde (s. 217-247). Tōkyō: Tōkyō Daigaku.
- Kuno, S. (1973). *The Structure of the Japanese language*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lakoff, R. (1974). Remarks on this and that. *Chicago Linguistic Society*, 10, 345-356.
- Lewis, G. L. (1967). *Turkish grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Mikami, A. (1955). *Gendai gohō shinsetsu* [New theory of modern grammar]. Tōkyō: Kuroshio Shuppan.
- Mikami, A. (1970). Ko so a do shō [On ko so a do]. S. Kinsui & Y. Takubo (Ed.), *Shijishi* [Demonstratives] içinde (s. 35-37). Tōkyō: Hitsuji Shobō.
- Özyürek, A. (1998). An analysis of the basic meaning of Turkish demonstratives in face-to-face conversational interaction. S. Santi, I. Guitella, C. Cave & G. Konopczynski (Ed.), *Oralité et géstualité: Communication multimodale, interaction* içinde (s. 609-614). Paris: L'Harmattan.
- Peters, L. (1947). *Grammatik der Türkischen sprache*. Berlin: Axel Juncker Verlag.
- Prince, E. F. (1992). The ZPG letter: Subjects, definiteness and information-status. S. A. Thompson & W. Mann (Ed.), *Discourse description: Diverse analyses of a fundraising text* içinde (s. 295-325). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Sakata, Y. (1971). Shijigo 'ko, so, a' no kinō ni tsuite [On functions of the demonstratives 'ko, so, a']. *Tōkyō Gaikokugo Daigaku Ronshū*, 21, 125-138.
- Sakuma, K. (1951). *Gendai Nihongo no Hyōgen to Gohō* [Expressions and Grammar in Modern Japanese]. Tōkyō: Kōseikaku.
- Sümer, G. (2006). *Bütün oyunları 3*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Sümer, D. (2013). *Toplu oyunları 3*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Tanaka, N. (1981). 'Ko-, so-, a-' o meguru shomondai [Some issues of 'ko-, so- and a-']. Kokuritsu Kokugo Kenkyūjo [National Institute for Japanese Language] (Ed.), *Nihongo no shijishi, Nihongo kyōiku shidō sankōsho 8* içinde (s. 1-50). Tōkyō: Kokuritsu Kokugo Kenkyūjo.
- Tsutsumi, R. (2002). *Nihongo no shijishi no kenkyū* [A study on demonstratives in Japanese] (Doktora tezi). Ōsaka Gaikokugo Daigaku, Ōsaka, Japonya.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.